

# Jubilejní almanach Jednoty čs. matematiků a fyziků 1862–1987

---

Ladislav Berger

O mieste a poslaní JSMF v historickom vývoji JČSMF

In: Libor Pátý (editor): Jubilejní almanach Jednoty čs. matematiků a fyziků 1862–1987. Sestavil Libor Pátý k sto dvacátému pátému výročí Jednoty. (Slovak). Praha: Jednota čs. matematiků a fyziků, 1987. pp. 190–196.

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/401940>

## Terms of use:

© Jednota českých matematiků a fyziků

Institute of Mathematics of the Czech Academy of Sciences provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.



This document has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://dml.cz>

## O MIESTE A POSLANÍ JSMF V HISTORICKOM VÝVOJI JČSMF

*Ladislav Berger*

Zárodok úspešnej činnosti Jednoty slovenských matematikov a fyzikov (JSMF) je potrebné hľadať v lone JČMF. Študenti filozofickej fakulty Karlovej univerzity zanítení pre matematickú a fyzikálnu vedu, založením „Spolku pro volné přednášky z matematiky a fysiky“ otvorili pre matematikov a fyzikov v českých zemiach dvere možností pre rozvoj týchto vied. Do Jednoty českých matematiků a fyziků (JČMF), ktorá vznikla zo „Spolku“, našli cestu i slovenskí matematici a fyzici, pre ktorých národnostný útlak na území bývalého Rakúsko-Uhorska zahatal akúkoľvek možnosť rozvinutia vedomostí.

Túžba po vyššom, hlavne však hlbšom matematickom a fyzikálnom vzdelaní, priviedla talentovaných absolventov stredných škôl na štúdiá v českých zemiach alebo v zahraničí. Politickú i kultúrnu tradíciu vzájomného bratského vzťahu Čechov a Slovákov živil spoločný záujem a úsilie o spolužitie. JČMF, ktorá postupne prešla rôznymi organizačnými zmenami, sa stala útočiskom matematikov a fyzikov. Podporuje a vyznamenáva svojich členov, medzi ktorými najdeme i mená Slovákov ako napr. Petzval, Zoch a i.

Úsilie po vzájomnej bratskej spolupráci Čechov a Slovákov najlepšie dokumentuje neodškriepiteľná, nezištná pomoc českých učiteľov a profesorov po prvej svetovej vojne. Po novom usporiadaní spoločenstiev národov v Európe, ktoré priviedlo i k vzniku spoločného štátu Čechov a Slovákov — Československej republiky, nastupujú naše národy vytúženú spoločnú cestu.

V tom čase na Slovensku (zvlášť po zániknutí troch slovenských gymnázií — v Kláštore p. Zn., Revúcej a Martine v r. 1875) nebolo dosť slovenských pedagógov. Novozriadené slovenské školy bolo však potrebné obsadiť kvalifikovanými pedagógmi, aby sa využili teraz už lepšie možnosti pre rozvoj kultúry. V tejto situácii prispeli významnou pomocou

českí učítelia a profesori. Pomohli tak vyplniť veľké medzery vo vzdelávacom procese. Tým sa najviac pričínili o rozvoj kultúry i o vývin matematickej a fyzikálnej vedy v ČSR — na Slovensku.

*Väčšina z českých pedagógov — matematikov a fyzikov, ktorí prišli na Slovensko pomôcť dvíhať úroveň vzdelanosti, bola členmi JČMF, ktorá už bola dobre organizovanou vedeckou spoločnosťou. Práve ich zásluhou postupne dostávala sa JČMF do povedomia slovenských študentov. Z nich mnohí — po skončení vysokoškolských štúdií na pražských vysokých školách (niektorí ešte i dnes aktívni vedeckí pracovníci) — s vďačnosťou spomínajú na odborné i pedagogické majstrovstvo českých stredoškolských profesorov a ich veľký prínos pre rozvoj matematickej a fyzikálnej vedy na Slovensku.*

Českí profesori a učítelia a neskôr i ich žiaci a absolventi pražských vysokých škôl položili základy pevnej jednoty českých a slovenských matematikov a fyzikov v JČMF, ktorá sa stala nositeľkou rozvoja matematiky a fyziky. Uvedieme aspoň niektoré mená veľmi činných členov JČMF, ktorí prešli vplyvom českých pedagógov: Jozef Bajan, Jozef Baraník, Ladislav Berger, Anton Dubec, Ladislav Dunajský, Ján Fischer, Jozef Garaj, Vladimír Hajko, Michal Harant, Hlučil, Anton Huťa, Jozef Chavko, Ján Chrapan st., Ján Jakubík, Ernest Jucovič, František Jurga, František Krňan, František Krsek, Václav Medek, Ladislav Mišík, Cyril Palaj, Karol Rečicár, Štefan Schwarz, Jozef Sikora, Viktor Svitek, Bedřich Šofr, Ladislav Šteffko, Ladislav Thern, Karol Trnovský, Peter Uhlík, Štefan Vašek, Júlia Žilinková a veľa ďalších. Právě poslanie JČMF chápal aj Jur Hronec, ktorý sa ako prvý slovenský matematik po prvej svetovej vojne (1921) stal jej členom.

JČMF sa tak postupne dostala na stredné i na novozaložené vysoké školy na Slovensku. Učebnice, časopisy a iné publikácie vydávané JČMF úspešne popularizovali význam Jednoty medzi študentami, ktorí sa zaujímali o matematiku a fyziku.

*Impulz k činnosti JČMF na Slovensku vychádzal z „Kružku matematicko-fyzikálneho“ (1929) v Bratislave — zo samostatných prednášok, ktoré najprv organizovali väčšinou na Slovensku pôsobiaci českí profesori (Teissler, Nerád, Křížek, Říman) a neskôr aj slovenskí členovia JČMF (Hronec, Huťa, Ilkovič, Schwarz). Je vhodné tu uviesť, že prvý zväzok zbierky*

*JČMF „Cesta k věděni“ napísal v r. 1940 v Bratislave Štefan Schwarz. Vydala v r. 1940 JČMF v Prahe so slovensky napísaným predhovorom. V tom sa najlepšie odráža prejav úprimnej jednoty Čechov a Slovákov v dobe rozdelenia ČSR. JČMF sa stala silnou vedeckou spoločnosťou, ktorá zapustila na Slovensku hlboké korene. Táto skutočnosť sa najlepšie odrážala v aktivite členov JČMF v období druhej svetovej vojny — v období okupácie českých zemí.*

Styk slovenských matematikov a fyzikov s JČMF neprestal. Bol stále — *aj ilegálne* — udržiavaný bývalými slovenskými študentami pražských vysokých škôl. Títo po uzavretí českých vysokých škôl (1939) prešli na vysoké školy na Slovensku a spolu s absolventami pražských vysokých škôl, v tom čase už profesormi na slovenských stredných i vysokých školách, udržiavali kontakt s JČMF.

Prudké oživenie prednáškovej činnosti nastalo však až po druhej svetovej vojne, a to zvlášť po Februárovom víťazstve, kedy rozvoj vedy a techniky v ČSR bol už jedným z prvoradých bodov programu KSČ a vlády ČSR. Centrom rozvíjajúceho sa kultúrneho života na Slovensku sa stala Bratislava a čiastočne aj Košice. V týchto mestách začali rozvíjať svoju činnosť odbory JČMF.

Po vzniku ČSAV bola JČMF ako jedna z vedeckých spoločností pričlenená k ČSAV. Rozvoj vedy a techniky podnecoval vedecké spoločnosti k novým, účinnejším formám činnosti.

Doterajšia organizačná štruktúra JČMF už nezodpovedala požiadavkám, ktoré mali v plnej miere podporovať rozvíjajúcu sa vedecko-technickú revolúciu. V zmysle nového organizačného poriadku JČMF (1956) boli vytvorené pobočky. Z nich bolo na Slovensku najprv 6 (Bratislava, Košice, Nitra, Prešov, Zvolen, Žilina), neskôr 7 (Trnava) a po rozdelení bratislavskej pobočky (1973) na Bratislava 1 (matematika) a Bratislava 2 (fyzika) je na Slovensku t. č. činných 8 pobočiek.

Do r. 1969 riadil činnosť pobočiek *Slovenský výbor (SV JČMF)*, ktorý bol ustanovený 26. 10. 1956 a ktorého prvým predsedom bol *akademik Jur Hronec*. Založenie pobočiek a SV JČMF bolo šťastným organizačným krokom. Slovenský výbor JČMF mohol operatívnejšie reagovať na potreby búrlivo sa rozvíjajúceho matematicko-fyzikálneho života na Slo-

vensku. Napr. v r. 1961 sa jeho pričinením organizovala pracovná konferencia slovenských fyzikov v Smoleniciach, ktorá naviazala na Liblickú konferenciu čsl. fyzikov a mala za účel zhodnotiť možnosti a vytýčiť smery vedeckej práce na Slovensku a jej prepojenie na celoštátny program. Vďaka organizačnej práci SV JČMF sa výrazne zlepšila i práca v pobočkách, ktoré sa chopili ponúknutých širokých možností. Vytvorené výbory pobočiek vedľa prednáškovej a seminárnej činnosti roztočili koleso viacdenných škôl a školení, inštruktáží a iných podujatí so zameraním na rozvoj matematických a fyzikálnych vied.

Čulá spolupráca slovenských a českých pobočiek JČMF, vždy ochotná aktívna účasť českých vedeckých pracovníkov na podujatiach slovenských pobočiek, ich hodnotné prednášky, boli a aj ostanú cenným prínosom zvlášť pre účastníkov podujatí — pedagógov i pre mladých slovenských pracovníkov a tým aj pre úspešný rozvoj matematiky a fyziky na Slovensku. Nie je tu možné nespomenúť v ČSR vobec prvú viacdennú (7 dní) letnú školu na Oravskej Priehrade v r. 1959. Jej zameranie bolo: „Aplikovaná matematika v školskej a výrobnjej praxi“. Pripravila a organizovala ju žilinská pobočka JČMF. Stala sa typom novej formy činnosti a podnietila k podobným podujatiam všetky pobočky nielen na Slovensku ale aj v celej ČSR.

Keď sa potom JČMF stala široko rozvetvenou vedeckou spoločnosťou v ČSR, riadenie rozsiahlej činnosti pobočiek bolo potrebné organizovať novým spôsobom. V súlade s federálnym zriadením, namiesto SV JČMF nastúpila (1969) „*Jednota slovenských matematikov a fyzikov*“ (JSMF) ako súčasť JČSMF. Tu je potrebné hľadať i počiatky JSMF, ktorá po utvorení dostala od SV JČMF do vienna už dobre organizované pobočky. Tieto boli schopné často i samostatne pripraviť a organizovať veľké celoslovenské, celoštátne ba aj medzinárodné podujatia. Ako mimoriadne významné možno za takého podujatie považovať a aj spomenúť „Celoštátny zjazd JČMF“, ktorý v roku 1965 pripravil a organizoval (prvý raz na Slovensku — v Jasnej pod Chopkom) SV JČMF, ďalej „1. medzinárodnú konferenciu o konštruktívnej geometrii“ (1965 v Žiline), „1. celoštátny seminár o absorpcii a rýchlosti šírenia sa ultrazvuku v pevných látkach“ (1968) a veľa iných, akými bolo napr. 13 dlhodobých

vedeckých seminárov z fyziky i z matematiky organizovaných bratislavskou pobočkou.

Rastúci trend činnosti si opäť vyžiadal zmeny v organizácii. Už v čase SV JČMF sa ukázalo, že pri budovaní pobočiek a ich uvedení do činnosti chýbala plánovitá koncepcia. K takémuto náhľadu dospel i zjazd členov JČMF z oblasti SV JČMF v Červenom Kláštore (1968). Ustanovením komisie pre vypracovanie koncepcie SV JČMF bol vlastne položený základ pre rozvoj činnosti už cez sekcie SV JČMF — neskôr JSMF.

Podrobne vypracovaná koncepcia činnosti bola potom schválená a aj prijatá na zjazde JSMF (1969), ktorý pripravil a organizoval SV JČMF ako súčasť „Celoštátneho zjazdu JČSMF“ v Jasnej pod Chopkom. Delegáti tohto zjazdu sa uzniesli na tom, že SV JČSMF sa pretvára na JSMF. Je potrebné zdôrazniť, že po tomto zjazde dali sa na svoju vedecko-odbornú, metodicko-propagačnú a výchovno-vzdelávaciu cestu sekcie, ako nová organizačná forma práce, ktorých existencia bola potvrdená v nových stanovách JSMF. Kým fyzikálna vedecká sekcia (FVS) JSMF sa podieľala na celoštátne organizovaných podujatiach (Konferencia čsl. fyzikov v r. 1971 v Bratislave, 1977 v Košiciach a v roku 1985 v Bratislave), početnejšia Matematická sekcia (MS) JSMF začala novú tradíciu „Konferenciou slovenských matematikov“ (prvá sa konala 30. 11. 1969), ktorá sa stala pomocníkom pedagógov všetkých stupňov škôl, učiteľov vysokých škôl i vedeckých pracovníkov v matematike. Pripravila a organizovala ju cez žilinskú pobočku Matematická sekcia JSMF. Úspešnosť po každej stránke dokumentovalo rozhodnutie účastníkov uskutočňovať takúto konferenciu každý rok. V roku 1985 bola to už v poradí 17. konferencia. Podobne i „Konferencie slovenských fyzikov“ poriadané FVS od r. 1980 každý druhý rok ako aj významné „Celoslovenské semináre o vyučovaní fyziky na ZŠ“ každoročne konané od r. 1974 a organizované FPS, nachádzajú miesto medzi novými formami činnosti JSMF.

Vypracovaním stanov a ich schválením Ministerstvom vnútra SSR v r. 1972 bola potom už činnosť JSMF legalizovaná.

Po vytvorení sekretariátu JSMF a konečne i jeho umiestení v zodpovedajúcich priestoroch bolo možné hovoriť už o plne organizovanej činnosti, ktorá bola podporená usporiadanou, zodpovednou administra-

tívnou prácou. Až od tohto času bola celá činnosť JSMF usmerňovaná predsedníctvom JSMF prostredníctvom vlastného sekretariátu.

Podľa novej organizačnej štruktúry JČSMF má táto vedľa ústredne riadených komisií i tri sekcie: *Matematickú* (od roku 1969) s odborným skupinami skupinami pre vysoké, stredné a základné školy a ústavy so zameraním na aplikáciu matematiky, *Fyzikálnu vedeckú sekciu* (od r. 1969) a *Fyzikálnu pedagogickú sekciu* (od r. 1970). Komisia, ktorá pripravovala návrh novej koncepcie organizácie a činnosti JSMF vychádzala zo záujmov členstva Jednoty, ktoré sa grupuje z pracovníkov našich škol ako aj inštitúcií, ktorých náplň činnosti úzko súvisí s matematickou a fyzikálnou vedou.

Pobočky vykonávajú svoju činnosť súc usmerňované sekciami.

O činnosti JČMF, resp. JČSMF na Slovensku a aj JSMF sa obšírnejšie hovorí v publikácii [1], preto sa tu o nej zmienime iba stručne.

Od svojho vzniku (1969) sa JSMF aj naďalej výrazne podieľa na rozvoji matematických a fyzikálnych vied na Slovensku. Všetky, už značne rozvetvené vedné odbory sú výdatne podporované a aj podnecované k ďalšiemu úspešnému rozvoju množstvom seminárov, škôl, školení, samostatnými prednáškami, sympóziami, konferenciami, krúžkami a inými, veľmi často i medzinárodnými podujatiami. Podobné formy činnosti poukazujú aj na veľký podiel JSMF na rozvoji vyučovania matematiky a fyziky na Slovensku a na podiel na uvádzaní výpočtovej techniky a aplikability matematiky a fyziky do technickej praxe. K uvedeným formám pripája sa aj činnosť zameraná na prácu s talentovou mládežou (MO, FO). Obzvlášť korešpondenčné semináre, pionierske tábory, matematické a fyzikálne krúžky a inštruktáže významne napomáhajú rozvoju talentov. Výbory pobočiek v mnohých prípadoch dostávajú sa bližšie k svojim členom v okresoch prostredníctvom činnosti klubov. V posledných rokoch klubová činnosť úspešne napomáha plniť plánované úlohy JSMF.

Publikačná činnosť členov JSMF je ukazovateľom, do akej miery zachytili a potom si využili a uplatnili naši vedeckí pracovníci Jednotou slovenských matematikov a fyzikov poskytnuté nové vedecko-odborné poznatky.

Že ponúknutá pomoc bola úspešná, svedčí veľmi často i na medzi-

národných fórach uznávaná vyspelosť, úroveň i pokrok matematických a fyzikálnych vedných odborov na Slovensku.

Ako sme už spomenuli, neuvádzame tu osobitne pobočky, ani mená vedeckých pracovníkov, pedagógov, ani členov — funkcionárov. O ich podiele na rozvoji činnosti JSMF najlepšie hovoria uznania a vyznamenania, ktoré im udelili zjazdy JČMF, JČSMF a JSMF ako aj iné orgány Jednoty.

Uvedieme ešte, že t. č. má JSMF (s cca 3500 členmi) úspešne pracujúce komisie: edičnú pre matematiku, edičnú pre fyziku, terminologickú pre matematiku, terminologickú pre fyziku, pre zahraničné styky, pre matematickú olympiádu, pre fyzikálnu olympiádu, pre históriu JSMF, pre výskum, hospodársku, inventarizačnú, pre spoluprácu so Socialistickou akadémiou ČSSR, pre spoluprácu s Čs. vedecko-technickou spoločnosťou.

Pri príležitosti 125. výročia založenia JČSMF je možno vyjadriť spokojnosť s doterajšou činnosťou dnes už jednej z najväčších vedeckých spoločností pri ČSAV a SAV, ktorá okrem šírenia matematických a fyzikálnych vedeckých poznatkov, okrem výdatnej pomoci pri modernizácii vyučovania matematiky a fyziky a pri úspešnom uplatňovaní matematických a fyzikálnych poznatkov pre spoločenskú potrebu, plní aj mimoriadne závažné poslanie: *upevňuje jednotu našich bratských národov.*

#### LITERATURA

- [1] Jednota slovenských matematikov a fyzikov (vznik — poslanie — činnosť). Red. L. Berger, JČSMF, Praha 1985